

УДК 378:37.03

РИТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Корчова О.М., аспірант

*Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка*

Анотація. У статті зацентровано увагу на необхідності формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів під час професійної підготовки у вищому навчальному закладі як передумові становлення висококваліфікованих фахівців, здатних до організації ефективної взаємодії в соціумі. Здійснено спробу обґрунтування риторичної компетентності як вищого рівня комунікативної компетентності в структурі професійної готовності соціального педагога. **Ключові слова:** компетенція, компетентність, професійна компетентність, комунікативна компетентність, мовна компетентність, мовленнєва компетентність, риторична компетентність.

Постановка проблеми. Розбудова незалежної держави, політичні, соціально-економічні перетворення в суспільному житті України, зростання соціальної ролі особистості сприяли розвитку інституту соціальної педагогіки, що розглядає взаємини в колі «людина – людина», «людина – соціум». Це зумовило створення системи підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери – соціальних педагогів.

Трансформація вищої школи, зумовлена інтеграцією України у світовий та європейський освітній простір, орієнтація на загальноєвропейські вміння й навички презентаційного характеру, зокрема оволодіння ораторським мистецтвом публічного переконання, спроектовані законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, Національною стратегією розвитку освіти в Україні, Концепцією мовної освіти в Україні, вимагають від фахівців означеної сфери підвищення вимог до мовної освіти.

Це зумовлює перехід від пріоритету вузькоспеціальних завдань професійної підготовки до цілісного розвитку особистості майбутнього професійно компетентного фахівця – професіонала інноваційного типу, спроможного успішно виконувати соціальні запити, оскільки вільне володіння державною мовою у фаховій комунікації забезпечує доступ фахівця до наукових, культурних цінностей народу, формує усвідомлену мовну поведінку, є основою самореалізації, духовного й інтелектуального зростання особистості.

Важливим складником професійної підготовки соціального педагога є риторична, що формується на засадах ортології, риторики та стилістики, оскільки оптимальна мисленнєво-мовленнєва діяльність у будь-яких комунікативних ситуаціях для соціального педагога є професійною нормою. Водночас риторичні вміння є професійною необхідністю – як здатність лінгвістично правильно володіти усіма видами і формами усного спілкування залежно від мети, завдань, умов професійної комунікації.

З огляду на це розв'язання проблеми формування риторичної компетентності в майбутніх соціальних педагогів під час професійної підготовки у вищому навчальному педагогічному закладі сприятиме не лише повноцінному особистісному розвитку, творчій самореалізації, а й підвищенню ефективності їхньої майбутньої професійної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема формування риторичних умінь не є новою. Концептуальні основи ораторського мистецтва, у яких визначено основні категорії, поняття, модули риторики, знаходимо в класиків красномовства – Сократа, Платона, Арістотеля. Методологічні проблеми, важливі з огляду на обрану тему, порушено в працях Платона, Марка Туллія Цицерона, Ф. Прокоповича, М. Ломоносова, Г. Сковороди, Д. Чижевського, М. Грушевського, нині – В. Андрущенко, В. Беха, В. Лугового, В. Кременя та інших. Закони, постулати, максими риторичного спілкування, природа яких не лише мовна, а й психосоціокультурна, відображено в психологічній, психолінгвістичній літературі – у світлі теорії мовленнєвої діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, І. Гальперін, І. Зимня, С. Рубінштейн, П. Якобсон).

Основи лінгвістичних засад системи риторичної освіти, і здебільшого студентів філологічних факультетів, висвітлено у працях Н. Бабич, Ф. Бацевича, М. Бахтіна, Н. Голуб, О. Когут, Л. Мацько, М. Пентилюк. Питання риторики у формуванні особистості розглянуто в низці наукових розвідок зарубіжних науковців (Р. Барт, Ж. Дюбуа, Ф. Еделін, У. Еко, Ж.-М. Клінкенберг, Ф. Менге, Ф. Пір, А. Трінон та інші).

У відомих нам працях розглянуто загальні принципи, способи, методи формування риторичних умінь майбутніх спеціалістів педагогічної галузі знань.

Однак проблема риторичної компетентності, її місця в системі професійної підготовки соціальних педагогів не знайшла достатнього висвітлення в наукових джерелах. Лише окремі аспекти частково розглянуто в публікаціях А. Капської (формування мовленнєвої культури соціального педагога), О. Карпенко (комунікативні професійні якості соціального працівника як умова його успішної професійної діяльності), Т. Качалової (особливості формування комунікативної культури майбутнього соціального педагога), Л. Литовченко (риторична майстерність магістрів із соціальної педагогіки), А. Первушиної (педагогічні умови формування риторичних умінь у процесі підготовки соціального педагога) та інших.

Метою публікації є обґрунтування риторичної компетентності як наскрізної педагогічної реалії, у процесі оволодіння якою відбувається формування висококваліфікованого фахівця, здатного до організації ефективної мовленнєвої взаємодії в соціумі.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти є концепція компетентнісно орієнтованого навчання (І. Бех, Л. Бірюк, Т. Симоненко та інші), відповідно до якої провідним завданням освіти є «формування професійної компетентності як інтегрованої характеристики, яка визначає здатність вирішувати професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійно-педагогічної діяльності, з використанням знань, досвіду, цінностей і нахилів особистості» [7].

Зазначимо, що термін «competence» можна перекласти як «компетентність» та як «компетенція», оскільки у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [5] ці поняття не розмежовано.

У сучасній вітчизняній науці компетенція та компетентність стали об'єктом вивчення не лише педагогів, а й психологів, соціологів, лінгвістів, що підтверджує їх міждисциплінарний та інтегративний характер, проте єдиних усталених дефініцій не набули.

Провідний дослідник компетентнісного підходу І. Зимня визначає компетенції як деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новотвори (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей), котрі потім реалізуються в компетентностях особистості як актуальних діяльнісних проявах [6].

Близькими є наукові погляди М. Ассілової, яка слушно зауважує, що компетенція – це властивість, якість, а компетентність – це володіння відповідною властивістю, обізнаність, ступінь відповідності діяльності суспільно значущим завданням; це особистісний ресурс, що дозволяє ефективно взаємодіяти з навколишнім світом [1].

Ґрунтовними відповідно до окресленої проблеми нам видаються такі трактування: компетенція – це сукупність основних теоретичних знань, якостей, властивостей, здібностей, готовність до їх накопичення; а компетентність – це інтегрована характеристика особистості, що передбачає володіння відповідними якостями, властивостями, обізнаність та певний досвід використання компетенції [4].

Аналіз дефініцій дає змогу розглядати компетенцію як знання, уміння, навички, необхідні для розв'язання професійних завдань, а компетентність як результат оволодіння знаннями, уміннями, навичками, основу діяльності в певній галузі.

Професійна компетентність соціального педагога, що полягає в теоретичній та практичній готовності фахівця до здійснення соціально-педагогічної діяльності, представлена в нормативній моделі компетентності –

освітньо-кваліфікаційній характеристиці, де основними складниками професійної компетентності соціального педагога є: 1) система психологічних, загальнопедагогічних та спеціальних фахових знань; 2) система фахових умінь; 3) професійні здібності та професійно значущі якості, що дають особистості можливість вільно й упевнено діяти залежно від мети та потреб.

З огляду на універсальність і специфічність професійної діяльності соціального педагога можемо стверджувати, що однією із його головних якостей, без якої неможлива соціальна робота, є комунікативна компетентність, адже діяльність фахівця соціальної сфери реалізується через процес комунікації.

За твердженням Ф. Бацевича, комунікація (від лат. *communication* – робити спільним) – 1. Один із модусів існування явищ мови (поряд з Мовою і Мовленням). 2. Смысловий та ідеально-змістовний аспект соціальної взаємодії, спілкування; операції з інформацією у спілкуванні; складова спілкування поряд з перцепцією та інтеракцією. У широкому розумінні – спілкування особистостей за допомогою мовних і паралінгвальних засобів з метою передавання інформації [2, с. 329], комунікативна компетенція – сукупність знань і умінь учасників інтеракції спілкування у різноманітних умовах (ситуаціях) з різними комунікантами; набір комунікативних стратегій разом із володінням комунікативними правилами, максимами, постулатами і конверціями спілкування [2, с. 328].

Звідси можемо припустити, що комунікативна компетентність – це усвідомлене й доречне оперування мовно-мовленнєвими компетентностями залежно від мети та ситуації спілкування.

Отже, комунікативна компетентність формується на основі мовної (усвідомлене застосування норм і правил мови для адекватного сприймання та вербалізації явищ об'єктивної дійсності) та мовленнєвої (практичне застосування мовних знань: писання, читання, говоріння, слухання) компетентностей й передбачає здатність розуміти чужі й творити власні програми мовленнєвої поведінки, адекватні меті, сфері та ситуації спілкування.

Зазначимо, що для ефективної комунікації, на наш погляд, не достатньо окреслених вище компетентностей, оскільки вони не передбачають творення ефективного, переконливого мовлення, продукування якого можливе лише з дотриманням риторичних правил та прийомів.

Близькими є погляди О. Ворожбитової, яка виходить з логіки трихотомії «мова – мовлення – мовленнєва діяльність» і визначає три субкомпетенції інтегральної лінгвориторичної компетенції – мовну, текстову й комунікативну. На думку науковця, складниками мовної субкомпетенції є мовна здатність і відповідні мовні знання, вміння, навички; складниками комунікативної субкомпетенції – комунікативна здатність і мовленнєві знання, вміння, навички у сфері спілкування; складники текстової субкомпетентності – текстоутворювальна здатність мовної особистості, її знання, уміння, навички у сфері етапів ідеомовленнєвого циклу «від думки до слова» (що ґрунтується на категоріях *етос*, *топос*, *пафос*, *логос* і передбачає етапи *інвенції* (пошук тематичної думки), *диспозиції* (розміщення аргументів, розгортання думки), *елокуції* (мовного оформлення) [3, с. 141-143].

З огляду на це спробуємо обґрунтувати риторичну компетентність як вищий інтегративний рівень комунікативної компетентності, який формується на основі мовно-мовленнєвої вправності (див.табл.1).

Таблиця 1.

Мовна компетентність	Мовленнєва компетентність	Комунікативна компетентність
розуміння потреби вивчати українську мову; знання теоретичних понять, правописних правил, мовних норм; уміння	практичне застосування мовних знань шляхом мовленнєвої діяльності різних форм, типів, стилів, жанрів; уміння аналізувати та редагувати власне й чуже мовлення, складати план, конспект; здатність	готовність до адекватного вибору мовленнєвої діяльності відповідно до ситуації спілкування зі збереженням норм мовленнєвого етикету; здатність до рефлексії стратегій, тактик і результатів комунікативної діяльності з

аналізувати, синтезувати, оцінювати мовні засоби	добирати мовні засоби відповідно до задуму висловлювання	метою обґрунтування власної ціннісної позиції щодо реалій соціального буття
Риторична компетентність		
володіння мовними нормами; знання та доцільне використання мовних ресурсів для спілкування; урахування соціальної поліномінативності мовних одиниць	здатність до елокутивного мовлення в усній або писемній формах; уміння співвідносити мовлення з морально-етичними категоріями й поняттями – істинністю, природністю, щирістю, тактовністю, демократичністю; володіння технікою мовлення, невербальними засобами спілкування	застосування риторичних правил і прийомів з метою ефективного спілкування шляхом продукування переконливого, точного, логічного, доцільного, доступного, різноманітного, виразного мовлення в умовах конкретної комунікації; володіння топосами спілкування, уміння створювати психологічний комфорт спілкування

Зіставний аналіз мовної, мовленнєвої, комунікативної, риторичної компетентностей дає можливість сформулювати визначення риторичної компетентності студентів-соціальних педагогів, а саме: риторична компетентність майбутнього соціального педагога – це інтегрована якість, що виражається через здатність особистості унормовано, усвідомлено, риторично правильно використовувати мовні ресурси з метою продукування авторсько-адресного тексту, створюючи психологічний комфорт спілкування в умовах конкретної комунікації.

Висновки і перспективи подальших розвідок. З огляду на зазначене можемо стверджувати, що риторична компетентність є важливим складником професійної підготовки соціального педагога, оскільки є основою ораторської

майстерності, від якої залежить аргументованість і переконливість педагогічного впливу на різні категорії людей.

Проблема риторичної компетентності соціальних педагогів не вичерпується матеріалами публікації. Подальшого розгляду потребує питання пошуку раціональних шляхів формування риторичної вправності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери.

Література

1. Асыллова М. И. К вопросу о понятиях «компетентность» и «компетенция» / М. И. Асыллова // Инновационные компетенции и креативность в исследовании и преподавании языков и культур : Материалы 1-й Всерос. (с междунар. участием) науч.-практ.конф. – М., 2009. – Вып. 1. – С. 61-64.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич // Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Ворожбитова А. А. Теория текста : Антропоцентрическое направление : Учебн. пособие. / А. А. Ворожбитова. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 2005. – 367 с.
4. Галенко А. М. Культурологічна компетентність у структурі професійних компетентностей студентів філологічних спеціальностей / [Електронний ресурс] / А. М. Галенко // Науковий вісник Донбасу : Сер.: Педагогічні науки : Зб. наук. праць / За ред. В.С. Курило. – Луганськ : Видавництво державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – №4 (20). – 2012. – Режим доступу: nvd.luguniv.edu.ua
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Зимняя И. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 19 с.

7. Садова Т.А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок [Електронний ресурс] / Т.А. Садова. – Режим доступу: <http://vuzlib.com>

Елена Корчева

РИТОРИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация. В статье акцентировано внимание на необходимости формирования риторических умений у будущих социальных педагогов во время профессиональной подготовки в высшем учебном заведении как предпосылке становления высококвалифицированных специалистов, которые могут организовать эффективное взаимодействие в социуме. Осуществлена попытка обоснования риторической компетентности как высшего уровня коммуникативной компетентности в структуре профессиональной готовности социального педагога. **Ключевые слова:** компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, коммуникативная компетентность, языковая компетентность, речевая компетентность, риторическая компетентность.

Elena Korchova

RHETORICAL COMPETENCE AS A COMPONENT OF SOCIAL PEDAGOGUES' PROFESSIONAL TRAINING

Annotation. The given article is focused on the necessity of the formation of rhetorical abilities of the prospective social pedagogues during professional training at high school as a precondition for the development of highly qualified specialists, capable of successful social interaction. Moreover was made an attempt to clarify the notion of rhetorical competence as the highest level of communicative competence in the professional training structure of social pedagogues. **Keywords:** competency, competence, professional competence, communicative competence, language competence, speech competence, rhetorical competence.